

Ekonomia, kultura, wartości

albo trzy oblicza roztropności

Ekonomia, kultura, wartości

albo trzy oblicza roztropności

PRZEWODNICZĄCY KOMITETU REDAKCYJNEGO
WYDAWNICTWA POLITECHNIKI GDAŃSKIEJ

Dariusz Mikielewicz

RECENZENCI

Jarosław Korpysa

Anna Malitowska

REDAKCJA NAUKOWA

Ewa Lechman, Adam Marszk, Przemysław Parszutowicz, Magdalena Popowska

REDAKCJA JĘZYKOWA

Agnieszka Frankiewicz

SKŁAD

Wioleta Lipska-Kamińska

PROJEKT OKŁADKI

fus&schuss

Na okładce wykorzystano obraz Tycjana, *Alegoria roztropności* (1565–1570),
ze zbiorów National Gallery w Londynie.

Wydano za zgodą

Rektora Politechniki Gdańskiej

Oferta wydawnicza Politechniki Gdańskiej jest dostępna pod adresem
<https://www.sklep.pg.edu.pl>

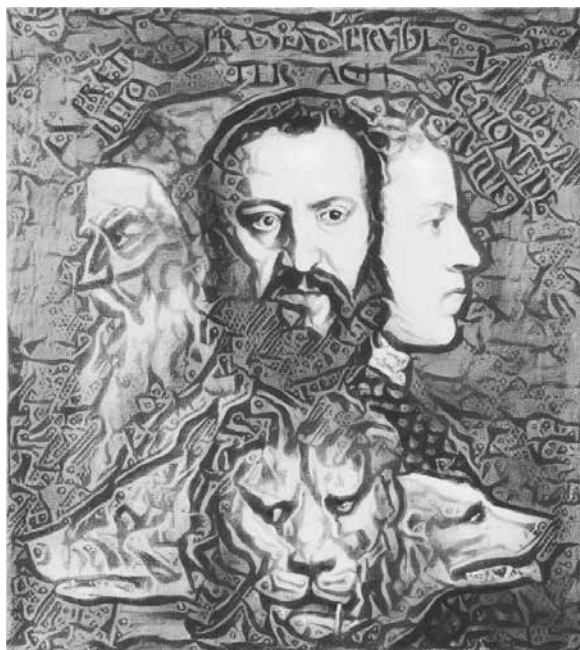
Utwór nie może być powielany i rozpowszechniany, w jakiegokolwiek formie
i w jakikolwiek sposób, bez pisemnej zgody wydawcy.

© Copyright by Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2021

ISBN 978-83-7348-850-2

Ekonomia, kultura, wartości

albo trzy oblicza roztropności

POD REDAKCJĄ

Ewy Lechman, Adama Marszka,
Przemysława Parszutowicza i Magdaleny Popowskiej

GDAŃSK 2021

VIRO DOCTISSIMO

PETRO DOMINIAK

EGREGIO VIRO SCIENTIARVM AD INDVSTRIAM PERTINENTIVM PRVDENTI
FVNDATORI FACVLTATIS ADMINISTRATIONIS
VNIVERSITATIS TECHNICAЕ GEDANENSIS
EIVSDEMQUE PER MVLTOS ANNOS DECANO
PRORECTORI VNIVERSITATIS TECHNICAЕ GEDANENSIS
SINGVLARI ORDINATORI ET VATI
NAVARCHO OECONOMICAЕ NAVIGATIONIS
EDVCATORI IVVENTVTIS
AMICO ET DVCI

QVOD ANNVM QVINQVAGESIMVM AB INITIO VITAE SCIENTIIS
DEDICATE AGIT
VOLVMEN HOC DANT ET DONANT
AMICI, COLLEGAE DISCIPVLIQUE

TABVLA GRATVLATORIA

Hanna Adamkiewicz	Elżbieta Damps-Lewińska
Alan Aleksandrowicz	Ryszard Daniel
Helena Anacka	Teresa Daniel
Dominik Antonowicz	Nelly Daszkiewicz
Tomasz Balcerowski	Dariusz Dąbrowski
Przemysław Banasik	Paul Dembinski
Teresa Barczyńska	Marcin Derlacz
Ryszard Jan Barczyński	Paulina Dębniak
Beata Basińska	Maria Doerffer
Roman Batko	Edyta Drajska
Monika Bąk	Anna Drapińska
Olimpia Bednarczuk	Wojciech Drapiński
Tomasz Bernat	Aleksandra Dulkiwicz
Barbara Bernatek	Małgorzata Dymnicka
Tomasz Białas	Marek Dzida
Ewa Bińczyk	Aneta Ejsmont
Anna Blajer-Gołębiowska	Olga Felska
Franciszek Bławat	Piotr Figura
Izabela Borucińska	Ewa Fijałkowska
Justyna Borucka	Marek Fijałkowski
Bogdan Borusewicz	Marcin Fus
Jakub Brdulak	Dariusz Filar
Tomasz Brodzicki	Karol Flisikowski
Agnieszka Brzezińska	Dorota Gach
Krystyna Brzozowska	Jerzy Gajzler
Magdalena Brzozowska-Woś	Agata Gałka
Karolina Burczyk	Jacek Gancarczyk
Giuseppe Canullo	Marta Gancarczyk
Zbigniew Canowiecki	Bolesław Garbacik
Hanna Chrobak	Igor Garnik
Zofia Chrzanowska	Myles Gartland
Wojciech Chrzanowski	Aleksandra Gawel
Andrzej Cieślik	Krystyna Gawlikowska-Hueckel
Janusz Cieśliński	Małgorzata Gawrycka
Edyta Cirocka	Barbara Geniusz-Stepnowska
Roksana Ciurysek-Gedir	Mohammad Hossein Ghaemi
Stanisław Czaja	Jolanta Giebułtowska
Bogusław Czarny	Florentyna Gierszewska
Joanna Czerska	Stanisław Gierszewski
Leszek Czerwonka	Beata Glinka

Aldona Glińska-Neweś
Małgorzata Gładysz
Andrzej Godewski
Jakub Golik
Edyta Gołąb-Andrzejak
Krystyna Gomółka
Marian Gorynia
Katarzyna Górak-Sosnowska
Piotr Grudowski
Marzena Grzesiak
Łukasz Hardt
Przemysław Hensel
Ewa Hope
Marek Izydorek
Barbara Jacewicz
Paweł Jacewicz
Joanna Janczewska
Tomasz Janowski
Beata Jasudowicz
Dariusz Jemieliński
Ewa Jurkiewicz
Baha Kalinowska-Sufinowicz
Teresa Kamińska
Marek Kamiński
Marek Kański
Andrzej Karalus
Elżbieta Karwowska
Piotr Kasprzak
Krzysztof Kaszuba
Tomasz Klimczuk
Błażej Kocharński
Małgorzata Kokocińska
Grzegorz W. Kołodko
Piotr Konieczka
Aleksandra Kordalska
Tomasz Korol
Jarosław Korpysa
Stanisław Maciej Kot
Krystyna Kowalik-Bańczyk
Andrzej Koźmiński
Henryk Krawczyk
Beata Krawczyk-Bryłka
Pascal Krupka
Mariusz Krzyżanowski
Katarzyna Kubiszewska
Janina Kubka

Marta Kuc-Czarnecka
Wioleta Kucharska
Tadeusz Kufel
Justyna Kujawska
Mariola Kummer
Agnieszka Kurczewska
Jarosław Kurski
Franciszek Kutrzeba
Tomasz Kwarciński
Marek Kwiek
Agnieszka Lechman
Ewa Lechman
Andrzej Leder
Krzysztof Leja
Agnieszka Lendzion
Rafał Leszczyna
Anna Lewicka-Strzałocka
Beata Liberadzka
Magdalena Licznarska
Beata Ligman
Tomasz Limon
Ewa Lipka
Anna Lis
Andrzej Lisak
Marek Lisiński
Piotr Lorens
Daniel Łopuchin
Ewa Łopuchin
Teresa Łuczka
Miroslaw Małek
Hanna Mańkowska-Szemraj
Andrzej Mańkowski
Adam Marszk
Radomir Matczak
Ewa Mazurek-Krasodomska
Elżbieta Mączyńska
Jorgos Mbazdanis
Marita McPhillips
Gabriela Meyer-Gwizdała
Dariusz Mikielawicz
Aniela Mikulska
Sławomir Milewski
Patrick Moore
Michał Mrozowski
Krystyna Namieśnik
Krzysztof Niedałowski

Janusz Nieznański
Dagmara Nikulin
Magdalena Olczyk
Joanna Oleszek
Aleksander Orłowski
Jerzy Ossowski
Sławomir Ostrowski
Ewa Oziewicz
Piotr Paradowski
Marta Parszutowicz
Przemysław Parszutowicz
Aleksandra Parteka
Jan Pastwa
Bogdan Piasecki
Krzysztof Piech
Justyna Pilipczuk (z d. Namieśnik)
Maria Polakiewicz
Krzysztof Polkowski
Magdalena Popowska
Krystyna Poznańska
Leszek Preisner
Jacek Prokop
Błażej Prusak
Anna Pszczolińska
Michał Pszczoliński
Maciej Ramus
Małgorzata Rejmer
Anita Richert-Kaźmierska
Marek Rocki
Roman Rojek
Jürgen Rothlauf
Kazimierz Rozwadowski
Danuta Rusiecka
Marek Rusiecki
Włodzimierz Rydzkowski
Katarzyna Rynnänen (z d. Namieśnik)
Andrzej Sadowski
Agnieszka Sałbut
Bartosz Scheuer
Bruno Schivinsky
Luciano Segreto
Alicja Sekuła
Józef Sienkiewicz
Marcin Sikorski
Edward Skidelsky
Janusz Smulko

Inna Sobaszek
Aneta Sobiechowska-Ziegert
Dorota Sobieniecka
Ewa Sowińska
Katarzyna Stankiewicz
Marzena Starnawska
Edward Stawasz
Piotr Stepnowski
Rafał Stepnowski
Mieczysław Struk
Krystyna Strzała
Wojciech Strzelecki
Łukasz Sułkowski
Karolina Szafarzyńska
Katarzyna Szarzec
Grzegorz Szczepański
Jakub Szczepański
Wojciech Szczepański
Edward Szczerbicki
Grzegorz Szczodrowski
Marta Szeluga-Romańska
Roman Szałuba
Mariola Szpakowska
Miroslaw Szreder
Magdalena Szufflita-Żurawska
Jakub Szulwic
Andrzej Szuwarzyński
Tadeusz Szymański
Sabina Szymczak
Radosław Ślosarski
Monika Tarnowska
Jacek Tarnowski
Paweł Tarnowski
Rafał Toczko
Aleksandra Todorowicz
Michał Tomczak
Anna Trzaskowska
Karolina Tura
Joanna Tyrowicz
Paweł Umiński
Krzysztof Wach
Dominika Wachowicz
Elżbieta Walkiewicz
Jacek Wallusch
Filip Wasilczuk
Helena Wasilczuk

Julita Wasilczuk
Michał Wasilczuk
Jolanta Wielgus
Jerzy Wilkin
Edmund Wittbrodt
Joanna Wolszczak-Derlacz
Andrew Wong
Andrzej Wróblewski
Jan Wyrwiński
Karolina Wysocka
Piotr Wysocki
Agnieszka Zakrzewska-Bielawska
Danuta Zawadzka
Krystian Zawadzki

Paweł Ziemiański
Krzysztof Zięba
Małgorzata Zięba
Violetta Ziółkiewicz
Teresa Ziółkowska
Wojtek Ziółkowski
Iwona Żyntek
Joanna Żukowska
Maria Żytkiewicz
Gdański Klub Biznesu
Pracodawcy Pomorza
Weronika, Maja, Małgosia i Michał
Maria, Jan, Ewa, Piotr

Spis treści

CZĘŚĆ I. Ekonomia, kultura, wartości	13
Ekonomia i trzy oblicza roztropności (<i>Edward Skidelsky</i>)	15
Racjonalność (w) ekonomii. Mapa problemu (<i>Andrzej Lisak</i>)	29
Dlaczego ekonomiści zawsze mają rację, czyli o produkcji prestiżu ekonomii (<i>Bartosz Scheuer</i>)	59
Czy ekonomia ma coś wspólnego z zaufaniem? O tym, jak konieczności życia zamieniają się w derywaty, a w szczególności – sekurytyzację (<i>Andrzej Leder</i>)	69
Współczesna ekonomia polityczna a ekonomia „głównego nurtu” (<i>Andrzej Karalus</i>)	83
O najważniejszych oraz ważnych książkach ekonomicznych i nie tylko (<i>Katarzyna Szarzec</i>)	101
Rejsy po wizjach przyszłości (<i>Elżbieta Mączyńska</i>)	123
Będący i Niebędący – światy równoległe w społeczności uczelni (<i>Katarzyna Górak-Sosnowska</i>)	145
O kreatywności szkół wyższych i ekonomicznych losach absolwentów (<i>Marek Rocki</i>)	155
Pieniądze i dobra realne – nadwątlona więź (<i>Dariusz Filar</i>)	165
Mikroekonomia wulgarnego defetyzmu – w poszukiwaniu mikroekonomicznych źródeł kryzysu 1924–1926 (<i>Jacek Wallusch</i>)	173
Instytucjonalne korzenie kryzysów gospodarczych i ich diagnoza w Polsce rządzonej przez Prawo i Sprawiedliwość (<i>Jerzy Wilkin</i>)	201

Klimatyczne korygowanie gospodarek. Jonathan Symons na rzecz państwa z misją dekarbonizacji (<i>Ewa Bińczyk</i>)	213
Środowiskowe uwarunkowania rozwoju współczesnych przedsiębiorstw (<i>Krzyszyna Poznańska</i>)	227
Struktura, własność i organizacja handlu drewnem na południowym wybrzeżu Bałtyku (<i>Luciano Segreto</i>)	239
Determinanty deklarowanej przedsiębiorczości a jej faktyczne rozmiary i formy w Polsce w świetle badań profesora Piotra Dominiaka (<i>Stanisław Czaja</i>)	251
Polityka redukcji nierówności dochodowych Unii Europejskiej a przedsiębiorczość (<i>Aleksandra Gaweł</i>)	269
Przedsiębiorstwo w pandemii COVID-19 – siedem antynomii głównych (<i>Marian Gorynia</i>)	283
Rola chińskich małych i średnich przedsiębiorstw w procesie rozwoju gospodarczego Chin (<i>Ewa Oziewicz</i>)	295
Globalisation and Small Firms: the Italian Experience (<i>Giuseppe Canullo</i>)	311
FinTech oraz rynek zastosowań technologii blockchain w polskich małych i średnich przedsiębiorstwach (<i>Adam Marszk, Krzysztof Piech</i>)	327
Intelligence Augmentation with Bio-Inspired Decisional DNA and its Domain Specific Extensions (<i>Edward Szczerbicki</i>)	345
CZEŚĆ II. <i>Ex praeterito/ praesens prudenter agit/ ne futura actione deturpe</i>	357
Kapitan żegluga wielkiej po gospodarce (<i>Krzysztof Zięba</i>)	359
Kilka uwag o relacjach z Piotrem Dominiakiem (<i>Krzysztof Leja</i>)	363
<i>In tranquillo esse quisque gubernator potest</i> (<i>Magdalena Popowska</i>)	369
Co by tu jeszcze stworzyć, co by tu jeszcze... (<i>Julita Wasilczuk</i>)	373
<i>Public relations</i> – czy to się przyjmie? (<i>Ewa Hope</i>)	377
Mentor, jakich wielu? (<i>Joanna Wolszczak-Derlacz</i>)	379
Szef (<i>Aleksandra Parteka</i>)	387

Przedsiębiorstwo w pandemii COVID-19 – siedem antynomii głównych

Marian Gorynia

Katedra Konkurencyjności Międzynarodowej,
Instytut Gospodarki Międzynarodowej,
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Wstęp

Niniejszy tekst powstał z okazji Jubileuszu profesora Piotra Dominika. Przy jego tworzeniu przyjęto kilka założeń. Po pierwsze, ma to być opracowanie bardziej o charakterze popularyzatorskim aniżeli naukowym, z tym jednak zastrzeżeniem, że z okazji tak doniosłego Jubileuszu tak dostojnego Jubilata nie da się przecież pominąć wątków ściśle naukowych. Po drugie, tekst nie może być nadto rozwlekły, do czego zresztą znaczącą wagę przywiązują anonimowi inicjatorzy tego przedsięwzięcia. Po trzecie wreszcie, opracowanie powinno być zajmujące nie tylko dla Jubilata, ale także dla szerszego grona Jego uczniów, wychowanków, współpracowników – słowem wszystkich tych, do których adresowana jest niniejsza książka.

Konstrukcja tekstu jest próbą odpowiedzi na siedem pytań dotyczących funkcjonowania przedsiębiorstw w okresie pandemii COVID-19. Wydaje się, że są one szczególnie ważne dla każdego, kto chce się włączyć w zagadnienia związane z przedsiębiorstwem w kontekście bezprecedensowego kryzysu gospodarczego wywołanego przez pandemię. Autor postawił następujące pytania:

1. Czy pandemia była dla nas zaskoczeniem? Czy można było ją przewidzieć i jej zapobiec albo chociaż radykalnie zmniejszyć rozmiary jej negatywnych konsekwencji?

2. Jak pandemia wpływa na modyfikację zachowań ludzkich rozpatrywanych z punktu widzenia stereotypu *homo oeconomicus*?
3. Czy i jak pandemia modyfikuje cele przedsiębiorców i cele przedsiębiorstw – czy zysk pozostaje celem dominującym czy też ustępuje polu innym celom, na przykład rezyliencji?
4. Czy pandemia powoduje zmianę podejścia do racjonalności, w szczególności racjonalności indywidualnej i globalnej?
5. Jakie jest oddziaływanie pandemii na odwieczny dylemat „robić czy kupować” (*make or buy*)?
6. Czy pandemia skłania firmy do zwiększania zakresu i natężenia rywalizacji czy też przyczynia się do szerszego wykorzystania rozwiązań kooperacyjnych?
7. Czy pandemia sprzyja trwaniu (kontynuacji działalności) firm czy też wyzwala bodźce do procesu twórczej destrukcji?

Odpowiedzi na postawione pytania nie są proste i jednoznaczne. Brak jednoznaczności jest cechą ekonomii i – szerzej – nauk ekonomicznych od samego ich zarania. W niniejszym tekście ograniczono się do spojrzenia na wymienione kwestie z punktu widzenia ewentualnych zmian wywołanych pandemią COVID-19. W literaturze przedmiotu oraz w publicystyce można spotkać opinie bardzo zróżnicowane, nierzadko częściowo albo wręcz całkowicie sprzeczne. Dlatego w niniejszym opracowaniu zdecydowano się wykorzystać sposób budowania narracji nawiązujący do zidentyfikowania dylematów obecnych w odpowiedziach na podane wyżej siedem pytań. Odpowiedzi te ułożyły się w siedem antynomii głównych:

1. Antynomia I – czarne *versus* białe łabędzie.
2. Antynomia II – *homo oeconomicus versus homo oeconomicus moralis*.
3. Antynomia III – zysk *versus* rezyliencja.
4. Antynomia IV – racjonalność indywidualna *versus* racjonalność globalna.
5. Antynomia V – robić *versus* kupować.
6. Antynomia VI – rywalizacja *versus* kooperacja.
7. Antynomia VII – przetrwanie *versus* twórcza destrukcja.

W niniejszym opracowaniu autor starał się nawiązać do treści zawartych w pracach własnego autorstwa powstałych w okresie pandemii COVID-19 w przedziale czasowym od marca 2020 do czerwca 2021 roku. W publikacjach tych były omawiane bezpośrednio lub pośrednio w zasadzie wszystkie poruszone tutaj zagadnienia.

Antynomia I – czarne *versus* białe łabędzie

Muszę przyznać, że moja pierwsza reakcja na pojawienie się koronawirusa była bardzo przesadzona i emocjonalna. Świadczą o tym trzy poniższe fragmenty wyjęte z tekstu opublikowanego w „Rzeczpospolitej”:

Wszyscy się zgodzimy, że nagłe i nieprzewidywane nadejście koronawirusa wywołało wokół nas olbrzymi zalew wszelkiego rodzaju informacji. [...]

Ekonomiści mają dla takich sytuacji wiele wyjaśniające, przydatne rozróżnienie – prawdopodobieństwo i niepewność. O prawdopodobieństwie wystąpienia koronawirusa można mówić wtedy, kiedy człowiek potrafi skalkulować i orzec, że zjawisko takie może wystąpić z określonym prawdopodobieństwem wyrażonym ułamkowo od 0 do 1 albo procentowo od 0 do 100 proc. W razie braku podstaw do ilościowego określenia szansy, że coś się wydarzy, mówi się o niepewności. Oznacza ona, że coś może się wydarzyć, ale nie potrafimy oszacować prawdopodobieństwa. Koronawirus jest bezsprzecznie zjawiskiem ze świata niepewności, a nie ze świata prawdopodobieństwa. [...]

Niezwykłość sytuacji, jaka nas dotyka, jest na tyle nieprawdopodobna i przytłaczająca, że muszę przyznać, że jeszcze 3–4 tygodnie temu przestało to granice mojej wyobraźni¹.

Dopiero po jakimś czasie podejście emocjonalne ustąpiło miejsca podejściu bardziej wyważonemu i racjonalnemu. Znalazło ono wyraz w następującym fragmencie:

Przyjęło się zdarzenia, które występują kompletnie niespodziewanie, określać mianem czarnych łabędzi – są to zdarzenia bardzo mało prawdopodobne, ale przynoszące ogromne straty. Ich przeciwieństwo jest znane w potocznej uproszczonej narracji jako białe łabędzie – zdarzenia, o których istnieniu wiemy i które nie stanowią wielkiego zaskoczenia, a rozkład prawdopodobieństwa ich wystąpienia jest normalny. [...] Warto przy tym podkreślić, że zdania badaczy w kwestii zaliczenia różnych wydarzeń do sfery niepewności albo ryzyka są podzielone, choć na przykład w odniesieniu do źródeł i następstw potencjalnych nowych patogenów (takich jak np. SARS-CoV-2) zdaje się przeważać opinia, że mamy do czynienia z tzw. niepewnością *sensu stricto*, a nie z ryzykiem, które daje się określić za pomocą jednego z trzech rodzajów prawdopodobieństwa: matematycznego, statystycznego i szacunkowego. Ryzyko tym różni się od niepewności, że jest mierzalne, daje się szacować, niepewność zaś cechuje się ograniczeniem poznawczym lub emocjonalnym, czyli nie poddaje się kwantyfikacji².

Trzeba przyznać, że niezależnie od sposobu rozstrzygnięcia powyższego dylematu w zasadzie panuje zgoda, że skala zaskoczenia pojawieniem się

¹ M. Gorynia, *Jak poradzić sobie z koronawirusem*, „Rzeczpospolita”, 01.04.2020, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art796941-marian-gorynia-jak-poradzic-sobie-z-koronawirusem>.

² M. Gorynia, K. Mroczek-Dąbrowska, *Brexit w cieniu pandemii*, „Rzeczpospolita”, 01.11.2020, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art444481-brexit-w-cieniu-pandemii>.

koronawirusa była tak duża, że w zasadzie przerosła zdolności predykcyjne, prewencyjne i zaradcze naszej cywilizacji.

Antynomia II – *homo oeconomicus* versus *homo moralis*

Moim zdaniem jeszcze przed pandemią COVID-19 nauki ekonomiczne dość zgodnie odeszły od skrajnego, rygorystycznie rozumianego modelu *homo oeconomicus* (HO) w wersji maksymalizacji preferencji i pełnej racjonalności, właściwego dla ekonomii głównego nurtu, czemu dano wyraz w tekście opublikowanym w „Gospodarce Narodowej”³. Jednocześnie postawiono w nim kilka następujących tez:

- Nie należy się spodziewać, by pandemia doprowadziła do istotnych zmian przydatności konceptu HO.
- Pewne modyfikacje w rozumieniu i wykorzystaniu modelu człowieka gospodarującego są jednak możliwe.
- Pandemia spowoduje prawdopodobnie konieczność przedefiniowania modelu HO w kierunku szerszego uwzględnienia czynników wpływających na użyteczność i preferencje – przykładem mogą być wydatki na ochronę zdrowia, problemy bezpieczeństwa zdrowotnego, podejmowanie działań w obszarze zapobiegania zachorowaniom, kwestie niezawodności zaopatrzeniowej, lokalizowania produkcji blisko rynków zbytu czy pojmowania roli zapasów.

Warto ponadto zauważyć, że obserwując zachowania ludzi w trudnych sytuacjach życiowych spowodowanych przez pandemię COVID-19 (trudności w dostępie do leków, ograniczony dostęp do sprzętu medycznego, niezadowolający dostęp do środków żywności i higieny, chciwość niektórych przedsiębiorców, przypadki oportunistów i oszustw itp.), nie sposób oprzeć się wrażeniu, że skłonność do zachowań egoistycznych była w czasie pandemii istotnie podwyższona. Może to świadczyć o nadal istotnej opisowo-diagnostycznej roli konstruktów HO, powszechnie krytykowanego za brak realizmu. Nie wydaje się z kolei, by koncepcja HO miała zyskać na atrakcyjności z normatywnego punktu widzenia w konsekwencji procesów psychicznych i społecznych wywołanych pandemią. Wręcz przeciwnie, można uznać, że pożądanym i rekomendowanym kierunkiem ewolucji tej koncepcji powinien być *homo oeconomicus moralis*, co oznaczałoby włączenie do kryteriów kształtujących ludzkie zachowanie także wartości etycznych, ekologicznych, a ponadto związanych z przeciwdziałaniem nierównościami i ubóstwu ekonomicznemu.

³ P. Banaszyk, P. Deszczyński, M. Gorynia, K. Malaga, *Przesłanki modyfikacji wybranych koncepcji ekonomicznych na skutek pandemii COVID-19*, „Gospodarka Narodowa” 2021, nr 1; <https://gnpje.sgh.waw.pl/Przeslanki-modyfikacji-wybranych-koncepcji-ekonomicznych-na-skutek-pandemii-COVID,132485,0,2.html>.

Antynomia III – zysk *versus* rezyliencja

Standardowy pogląd głosi, że istota wolnorynkowej gospodarki kapitalistycznej polega na konkurencji pomiędzy przedsiębiorstwami, które dążąc do realizacji celu, jakim jest maksymalizacja zysku, koncentrują uwagę na uzyskaniu przewagi konkurencyjnej nad rywalami w produkcji i dystrybucji produktów i usług zaspokajających potrzeby konsumentów/odbiorców. Osiągnięcie przewagi nad konkurentami jest traktowane instrumentalnie i podporządkowane realizacji głównego celu firmy. Kwestię sporną wśród ekonomistów stanowi odpowiedź na pytanie, czy zysk dobrze opisuje cel działania firmy – czy jest celem jedynym czy też jednym z wielu. W zależności od przyjmowanej koncepcji przedsiębiorstwa zdania są tutaj nierzadko istotnie zróżnicowane.

Wypada zaznaczyć, że w neoklasycznym ujęciu firmy, przyjmującym zysk jako główny i *de facto* jedyny cel przedsiębiorstwa, pojawiają się liczne warunki ograniczające – normy ekologiczne, przepisy regulujące zatrudnienie. Jednym z takich warunków są okoliczności, które obejmuje zyskujące w okresie pandemii dużą popularność pojęcie rezyliencji, czyli odporności na wszelkiego rodzaju szoki.

Biorąc pod uwagę doświadczenia wynikające z kryzysu pandemicznego, można mieć wątpliwości, czy wiódąca rola kryterium zysku jest do utrzymania. Można napotkać argumentację kwestionującą przydatność zysku i wskazującą, że kryzys spowodował straty w wielu firmach, ale nie przesądza to o zbędności tych przedsiębiorstw w systemie społeczno-gospodarczym⁴.

W przywołanej publikacji rezyliencja została określona jako

[...] możliwość uzyskiwania odporności gospodarczej, czyli korzyści finansowych z działalności gospodarczej gwarantujących jej opłacalność, a także bezpieczeństwa związanego z ochroną sanitarną i zapewnieniem BHP. Drugim czynnikiem rezyliencji powinna być elastyczność działalności, na którą składają się zwinność i sprężystość. Zwinność działania to szybkie dostosowanie się do zmiennych wymagań nabywców. Sprężystość to szybkość powrotu do stanu stabilnego po napotkaniu kłopotów.

Postulowane przeniesienie akcentu z zysku na rezyliencję mogłoby prowadzić do daleko idących konsekwencji w funkcjonowaniu gospodarki rynkowej⁵. Przede wszystkim mogłoby się ono wiązać z eliminacją albo cho-

⁴ P. Banaszyk, M. Gorynia, *Czym zastąpić zysk*, „Rzeczpospolita”, 20.07.2020, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art613911-czym-zastapic-zysk>.

⁵ M. Gorynia, *Pandemia COVID-19, nowa normalność i Poznań*, „Debaty Poznańskie – Debata I: Poznań wobec pandemii”, grudzień 2020, dostęp online: http://mariangorynia.pl/wp-content/uploads/Gorynia_Pandemia_covid-19_Debaty_Poznan-skie_2020_51-59.pdf.

ciężby z ograniczeniem nadmiernego konsumpcjonizmu, który jest kołem napędowym gospodarki zorientowanej na maksymalizację zysku. Można tylko wyrazić nadzieję, że kryzys ekonomiczny i kryzys psychospołeczny wywołane pandemią być może zmienią poglądy większości ludzi co do tego, co jest naprawdę wartościowe – temu postulatowi służyłoby właśnie przesunięcie akcentu z zysku na rezyliencję.

Antynomia IV – racjonalność indywidualna versus racjonalność globalna

Kolejna sprzeczność w funkcjonowaniu gospodarki i przedsiębiorstw uwytkłona przez pandemię dotyczy pojmowania racjonalności⁶. W nawiązaniu do przywołanej publikacji warto tutaj zwrócić uwagę na trzy okoliczności. Po pierwsze, ekonomiści odnoszą zazwyczaj racjonalność do podmiotu gospodarującego, jest ona często kojarzona z zasadą maksymalizacji użyteczności jako kluczowej reguły życia ekonomicznego (konstrukt *homo oeconomicus*, metafora człowieka kalkulującego, metafora człowieka jako maszyny poszukującej przyjemności czy koncepcja działań logicznych). Po drugie, trudności z kwantyfikowaniem pojęcia użyteczności poprowadziły ekonomistów w stronę przesunięcia akcentu z maksymalizacji określonej kategorii (użyteczności, zadowolenia, satysfakcji) na dokonywanie wyboru, który ostatecznie jest zależny od gustów i preferencji konsumentów. Po trzecie, rozwój teorii racjonalnego wyboru nie zaowocował analizą samych preferencji, a więc rozważaniami dotyczącymi wagi i pilności potrzeb ludzkich w rodzaju uzasadnienia potrzeb czy refleksji nad charakterem dóbr prawdziwych i urojonych. Na pierwszym planie znalazła się racjonalność wyboru, ale nie racjonalność samego działania, a właściwie jego celu. Takie ujęcie racjonalności jest czasami traktowane jako swego rodzaju ślepa uliczka.

Kategoria racjonalności przeważnie jest odnoszona do podmiotów indywidualnych. Jednak o wiele szerszy i ważniejszy pozostaje chyba problem racjonalności zbiorowej, społecznej czy nawet globalnej, w sensie funkcjonowania całej społeczności globalnej w dłuższym okresie. Agregacja racjonalności indywidualnych nie zawsze daje wynik racjonalny globalnie, tak jak dezagregacja rezultatu racjonalnego globalnie nie zawsze prowadzi do w pełni racjonalnych rozwiązań indywidualnych. Sytuacja ta bywa określana jako tzw. błąd złożenia.

Dylemat pomiędzy racjonalnością indywidualną i globalną jest szczególnie widoczny w przypadku światowej racjonalności szczepionkowej. Rozwiązanie racjonalne globalnie w warunkach pandemii COVID-19 wska-

⁶ M. Gorynia, *Racjonalność i pandemia*, „Rzeczpospolita”, 27.04.2021, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art158661-marian-gorynia-racjonalnosc-i-pandemia>.

zuje na bezwarunkową zasadność uczynienia szczepionki czymś w rodzaju dobra publicznego z punktu widzenia powszechnej dostępności⁷.

Antynomia V – robić versus kupować?

Dylemat „robić czy kupować?” (*make or buy*) dotyczy podziału społecznej pracy w każdym praktycznie typie systemu gospodarczego. Odnosi się on zarówno do gospodarstw domowych, przedsiębiorstw, jak i całych gospodarek narodowych. Inaczej można go określić jako swego rodzaju sprzeczność pomiędzy samowystarczalnością a wymianą. Odpowiada mu zaspokajanie potrzeb we własnym zakresie w ramach gospodarstwa domowego *versus* nabywanie dóbr/usług na rynku, samodzielne wytwarzanie komponentów potrzebnych do produkcji w przedsiębiorstwie *versus* zakup tychże komponentów u dostawców zewnętrznych (*outsourcing*) czy – na poziomie gospodarki narodowej – zaopatrzenie krajowe *versus* import zza granicy. Z ekonomicznego punktu widzenia dylemat ten jest stosunkowo prosty do rozwiązania – dokonując wyboru właściwych rozwiązań organizacyjnych w zakresie prowadzenia określonej działalności, należy się kierować kryterium efektywności.

Rozwiązanie to komplikuje się w sytuacji kryzysu gospodarczego wywołanego kryzysem sanitarnym. Kryterium efektywności (zobacz Antynomia III) wskazywałoby na podporządkowanie działań maksymalizacji zysku, co jednak budzi wątpliwości w warunkach zagrożenia ciągłości dostaw, zrywania więzi kooperacyjnych, zakłócenia łańcuchów dostaw. Powodowana dążeniem do maksymalizacji zysku zbyt daleko idąca fragmentacja łańcuchów tworzenia wartości może się okazać niebezpieczna i zawodna.

W związku z tym budowane jest zalecenie ogólne wskazujące na zasadność podniesienia w okresie pandemii poziomu samowystarczalności przedsiębiorstw i gospodarek narodowych⁸. Kierowanie się kryterium rezyliencji ma w tej sytuacji istotne konsekwencje efektywnościowe – podniesienie stopnia bezpieczeństwa zaopatrzeniowego zazwyczaj podwyższa koszty, czyli zmniejsza zyski.

W literaturze wskazuje się także na konsekwencje pandemii COVID-19 dla globalizacji:

Za skokowym, prawdopodobnie tylko przejściowym, zmniejszeniem integracji globalnej po Covid-19 przemawiać będą względy bezpieczeństwa

⁷ M. Gorynia, *Praktyczna filozofia pandemii*, „Rzeczpospolita”, 3.06.2021, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art101721-marian-gorynia-praktyczna-filozofia-pandemii>.

⁸ M. Gorynia, *Co nas czeka po Covid-19*, „Rzeczpospolita”, 28.05.2020, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art695541-marian-gorynia-co-nas-czeka-po-covid-19>.

zaopatrzeniowego. Trauma po zerwanych łańcuchach dostaw zostanie na jakiś czas w głowach menedżerów. Jednak produkcja blisko rynków zbytu często podnosi koszty, podobnie utrzymywanie większych zapasów⁹.

W związku z tym formułowane są opinie, że pandemia co do zasady może przynosić negatywne konsekwencje efektywnościowe, wynikające przede wszystkim z podwyżki kosztów spowodowanej rezygnacją z zaopatrzenia u konkurencyjnych dostawców, obciążonych jednak znacznym ryzykiem niewykonania kontraktów¹⁰.

Antynomia VI – rywalizacja versus kooperacja

W dyskursie prowadzonym na poziomie naukowym i publicystycznym w kontekście COVID-19 jednym z ważnych pytań, na które odpowiedź nie jest jeszcze dziś znana (i zapewne wyklaruje się w kilku najbliższych latach), jest to, w jaki sposób w systemie gospodarczym odnoszą się do siebie firmy: czy głównie rywalizują czy też współpracują? I jaki wpływ ma na to pandemia¹¹?

Warto zwrócić uwagę na kilka kanonów gospodarki rynkowej. Po pierwsze, istotę gospodarki rynkowej stanowi konkurencja, która jest specyficznym sposobem koordynacji zachowań podmiotów gospodarczych. W uproszczeniu opisuje ją pojęcie rynku doskonałego, z dużą liczbą niezależnych przedsiębiorstw i doskonałą informacją. Rynek doskonały jest jednak tylko typem idealnym, od którego zazwyczaj dość mocno odbiega rzeczywistość nazywana praktyką gospodarczą. W rzeczywistej gospodarce firmy nie tylko konkurują, ale także współpracują. Po drugie, rynek jest obciążony pewnymi wadami, a odpowiedzią na słabości, niewydolności i ułomności rynku może być interwencja państwa. Innym potencjalnym rozwiązaniem służącym pokonaniu niedomagań rynku jest właśnie współpraca przedsiębiorstw.

Czy pandemia może stymulować czy burzyć współpracę? Czysto teoretyczne spekulacje prowadzą do wniosku, że możliwe są oba efekty. Potencjalną dwoistość możliwego wpływu pandemii na relacje pomiędzy firmami oddają dwa spostrzeżenia:

- Z perspektywy krótkiego okresu pandemia jest nagłym szokiem zarówno podażowym, jak i popytowym. Jej wystąpienie miało charakter niespo-

⁹ M. Gorynia, *Przyszłość globalizacji*, „Rzeczpospolita”, 07.05.2020, dostęp online: http://mariangorynia.pl/wp-content/uploads/Gorynia_opinie_przyszlosc_globalizacji_RZ_7.05.2020.pdf.

¹⁰ M. Gorynia, *Świat po pandemii: zwycięzcy i przegrani*, „Dziennik Gazeta Prawna”, 29.05.2020, dostęp online: http://mariangorynia.pl/wp-content/uploads/Gorynia_Swiat_po_pandemii_DGP_29.05.2020.pdf.

¹¹ M. Gorynia, B. Jankowska, *Co lepsze: konkurencja czy kooperacja?*, „Rzeczpospolita”, 16.08.2020, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art8848971-co-lepsze-konkurencja-czy-kooperacja>.

dziewany i ekstremalny („czarny łabędź”). Dodatkowo towarzyszyła jej interwencja administracyjna rządów (*lockdown*). Tego rodzaju okoliczności sprzyjają jednoznacznie zerwaniu albo ograniczeniu współpracy. Liczy się doraźny, krótkookresowy interes własny.

- Natomiast w dłuższym przedziale czasowym celem współpracy wywołanej pandemią może być wypracowanie takich wspólnych rozwiązań, które zbudują odporność firmy na turbulencje spowodowane przez epidemię. W warunkach zagrożenia epidemicznego poszukiwanie obszarów do współdziałania, po to by przetrwać, wydaje się nawet prostsze niż wtedy, gdy to zagrożenie nie występuje.

Antynomia VII – przetrwanie *versus* twórcza destrukcja

Kolejną, ostatnią już antynomię związaną z wpływem pandemii na firmy stanowi kontynuacja trwania *versus* zaprzestanie działalności przez przedsiębiorstwa dotknięte przez pandemię. Można tutaj wyróżnić dwa skrajne rozwiązania:

- Należy doprowadzić do przedłużenia istnienia firm, które istniały przed pandemią i w warunkach zagrożenia pandemicznego wystawione są na ryzyko zaprzestania działalności.
- Należy pozwolić siłom rynku na przeprowadzenie procesów selekcji i eliminacji firm, które nie radzą sobie w warunkach kryzysu pandemicznego.

Obydwa odejścia wymagają jednak dodatkowego uwzględnienia kontekstu, w jakim działają poszczególne firmy¹². Przeciwnicy pierwszego rozwiązania w czystej postaci wskazują, że paternalistyczne podejście rządu do wszystkich firm dotkniętych pandemią nie jest właściwe. Pomoc państwa nie powinna obejmować tzw. firm-zombie, które funkcjonują na rynku, choć dawno powinny z niego zniknąć, zarażających nieefektywnością inne, nawet zdrowe przedsiębiorstwa.

Z kolei ślepa wiara w „czyszczące” właściwości rynku w warunkach pandemii może doprowadzić do zgody na wyeliminowanie wielu także nieźle rokujących firm, które wpadły w przejściowe kłopoty wywołane przez pandemię. Wynika z tego rekomendacja, by udzielana przez państwo pomoc miała jednak charakter przynajmniej częściowo zindywidualizowany, uwzględniający zasygnalizowane uwarunkowania.

W kontekście powyższych uwag warto jeszcze zaznaczyć, że podejścia do rozważanego zagadnienia przyjęte w krajach anglosaskich oraz w Europie kontynentalnej różnią się dość istotnie. Co do zasady Europa jest za szerszym zakresem pomocy państwa przy słabszym uwzględnieniu działa-

¹² W. Budner, M. Gorynia, *Przestrzenny wymiar pandemii w Polsce – co dalej?*, „Rzeczpospolita”, 29.06.2020, dostęp online: <https://regiony.rp.pl/dyskusje/art17672151-prze-strzenny-wymiar-pandemii-w-polsce-co-dalej>.

nia sił rynkowych, podczas gdy w państwach anglosaskich występuje większa wiara w „twórczą destrukcję”.

Zakończenie

Siedem antynomii omówionych w niniejszym opracowaniu stanowi w przekonaniu autora główne punkty dyskusji dotyczącej funkcjonowania firm w warunkach gospodarki dotkniętej przez pandemię. Nie wyczerpują one jednak całej listy ważnych problemów związanych z zachowaniami przedsiębiorstw w gospodarce zderzającej się z konsekwencjami kryzysu sanitarnego. Lista ta jest dłuższa i obejmuje dodatkowo takie zagadnienia, jak: stare *versus* nowe teorie konkurencji, koszty transakcyjne i internalizacja, dopasowanie firmy do otoczenia *versus* kształtowanie otoczenia, umiędzynarodowienie działalności przedsiębiorstwa itp.

W kontekście wpływu pandemii na gospodarkę i na przedsiębiorstwo powstaje ponadto pokaźna lista dylematów o charakterze ontologiczno-epistemologiczno-metodologicznym, które można traktować jako swoiste dopełnienie siedmiu opisanych antynomii głównych. Dylematy te obejmują takie kwestie, jak: rola badań teoretycznych i empirycznych, badania zogniskowane na poszczególnych jednostkach (poziomach) analizy, badania zorientowane do wnętrza firmy oraz skierowane na otoczenie przedsiębiorstwa, rola badań jakościowych, w tym studiów przypadków, znaczenie podejścia opisowo-diagnostyczno-wyjaśniającego *versus* podejścia prognostycznego *versus* podejścia normatywnego, teoria przedsiębiorstwa a inne dyscypliny/subdyscypliny nauk ekonomicznych, społecznych i innych.

Zarysowane spektrum implikacji badawczych dla poznania zachowań przedsiębiorstw, jakie niesie ze sobą pandemia COVID-19, zasługuje na dalsze badania oraz wymaga upływu czasu, który pozwoli na adekwatną, kompleksową i wyważoną ocenę zachodzących procesów. Być może okazję do podjęcia takich podsumowań będzie stanowił kolejny Jubileusz profesora Piotra Dominiaka?

Literatura

- Banaszyk P., Deszczyński P., Gorynia M., Malaga K. (2021). *Przesłanki modyfikacji wybranych koncepcji ekonomicznych na skutek pandemii COVID-19*. „Gospodarka Narodowa” 2021, nr 1, dostęp online: <https://gnpje.sgh.waw.pl/Przeslanki-modyfikacji-wybranych-koncepcji-ekonomicznych-na-skutek-pandemii-COVID,132485,0,2.html>.
- Banaszyk P., Gorynia M. (2020). *Czym zastąpić zysk*. „Rzeczpospolita”, 20.07.2020, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art-613911-czym-zastapic-zysk>.

- Budner W., Gorynia M. (2020). *Przestrzenny wymiar pandemii w Polsce – co dalej?* „Rzeczpospolita”, 29.06.2020, dostęp online: <https://regiony.rp.pl/dyskusje/art17672151-przestrzenny-wymiar-pandemii-w-polsce-co-dalej>.
- Gorynia M. (2020). *Co nas czeka po Covid-19.* „Rzeczpospolita” 28.05.2020, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art695541-marian-gorynia-co-nas-czeka-po-covid-19>.
- Gorynia M. (2020). *Jak poradzić sobie z koronawirusem.* „Rzeczpospolita”, 01.04.2020, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art-796941-marian-gorynia-jak-poradzic-sobie-z-koronawirusem>.
- Gorynia M. (2020). *Pandemia COVID-19, nowa normalność i Poznań.* „Debaty Poznańskie – Debata I: Poznań wobec pandemii”, grudzień 2020, dostęp online: http://mariangorynia.pl/wp-content/uploads/Gorynia_Pandemia_covid-19_Debaty_Poznanskie_2020_51-59.pdf.
- Gorynia M. (2021). *Praktyczna filozofia pandemii.* „Rzeczpospolita”, 3.06.2021, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art101721-marian-gorynia-praktyczna-filozofia-pandemii>.
- Gorynia M. (2020). *Przyszłość globalizacji.* „Rzeczpospolita”, 07.05.2020, dostęp online: http://mariangorynia.pl/wp-content/uploads/Gorynia_opinie_przyszlosc_globalizacji_RZ_7.05.2020.pdf.
- Gorynia M. (2021). *Racjonalność i pandemia.* „Rzeczpospolita”, 27.04.2021, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art158661-marian-gorynia-racjonalnosc-i-pandemia>.
- M. Gorynia (2020). *Świat po pandemii: zwycięzcy i przegrani.* „Dziennik Gazeta Prawna”, 29.05.2020, dostęp online: http://mariangorynia.pl/wp-content/uploads/Gorynia_Swiat_po_pandemii_DGP_29.05.2020.pdf.
- Gorynia M., Jankowska B. (2020). *Co lepsze: konkurencja czy kooperacja?* „Rzeczpospolita”, 17.08.2020, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art8848971-co-lepsze-konkurencja-czy-kooperacja>.
- Gorynia M., Mroczek-Dąbrowska K. (2020). *Brexit w cieniu pandemii.* „Rzeczpospolita”, 01.11.2020, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art444481-brexit-w-cieniu-pandemii>.

WYDAWNICTWO POLITECHNIKI GDAŃSKIEJ

Wydanie I. Ark. wyd. 22,1, ark. druku 24,5, 251/1172

Druk i oprawa: Totem.com.pl, sp. z o.o., sp. k.

ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław, tel. 52 354 00 40

1 października 2021 roku minęło 50 lat pracy zawodowej Profesora Piotra Dominiaka. Pierwsza część tytułu niniejszej książki – *Ekonomia, kultura, wartości* – nawiązuje do nazwy cyklicznej, międzynarodowej konferencji, którą Jubilat współorganizował. Te trzy pojęcia wyznaczają szeroki zakres jego zainteresowań naukowych. Druga część tytułu – *trzy oblicza roztropności* – określa styl pracy Profesora. I według tego klucza podzielona jest zawartość książki. Jej autorami są znakomici naukowcy – przyjaciele, współpracownicy i uczniowie Jubilata.

prof. dr hab.

Piotr Dominiak

Piotr Dominiak urodził się w Radomiu 29 czerwca 1948 roku. Ukończył studia ekonomiczne na Uniwersytecie Warszawskim (1971), na którym również obronił doktorat (1976) i uzyskał habilitację (1989). Tytuł naukowy profesora otrzymał w roku 2005. Przez cały dotychczasowy okres kariery zawodowej pracował na Politechnice Gdańskiej.

W latach 1991–1993 był dyrektorem Instytutu Nauk Ekonomicznych i Humanistycznych PG. Jest współzałożycielem Wydziału Zarządzania i Ekonomii PG – w latach 1993–1999 oraz 2005–2012 pełnił funkcję jego dziekana. W latach 2016–2019 był prorektorem Politechniki Gdańskiej ds. internacjonalizacji i innowacji, a od 14 kwietnia do 3 czerwca 2019 roku pełnił obowiązki rektora tej Uczelni.

Specjalizuje się w problematyce ekonomii sektora małych i średnich przedsiębiorstw, lecz jego zainteresowania obejmują również m.in. zagadnienia z obszaru makroekonomii, ekonomii politycznej, historii myśli ekonomicznej i filozofii ekonomii. Jest autorem ponad 120 publikacji naukowych, około

200 artykułów publicystycznych i ponad 1000 felietonów w cyklu *Rejsy po gospodarce* publikowanym na łamach „Dziennika Bałtyckiego”. Wypromował 20 doktorantów.

Jest laureatem m.in. dwóch nagród Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, dwóch nagród Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Nagrody Naukowej Miasta Gdańska im. Jana Heweliusza. Został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem KEN, Złotą Odznaką PTE, Medalem „Solidarności”, Medalem „Niepokorni na Politechnice Gdańskiej 1945–1989”, Medalem Paul Harris Fellow. Był członkiem Komitetu Nauk Ekonomicznych PAN (2007–2012), ekspertem (2005–2008) i członkiem (2008–2011) Państwowej Komisji Akredytacyjnej. Jest także członkiem Klubu Rotary Gdańsk-Sopot-Gdynia.

Organizator i pomysłodawca licznych imprez, konferencji i forów naukowych. Od 2000 roku organizuje konkursy o Nagrodę im. Małgorzaty Dominiak dla najlepszych uczniów biologów z województwa pomorskiego.